

ФРАНКФУРТСКА МЕСА

Петер Зилахи

Превела от унгарски език Стефка Хрусанова

Иронията на Франкфуртския панаир на книгата е, че представлява заплениваща, гладко работеща апаратура за милиарди долари, построена върху прозаичния факт, че хората не могат да четат. Греша този, който си мисли, че не е добра идея да тръбим това на едно такова мащабно събитие. Империи са били построявани върху по-ветровити въздушни кули. Преди силата се криеше в мълчанието, днес всезнайството ръси безименните си плодове. Ако кажем всичко, не сме казали нищо. Ако не кажем нищо, трябва да се престорим, че сме казали всичко. Медиите преживяват и липсата като изобилие, като свръхенергичен тийнейджър, понеже голямата липса означава голяма новина, а голямата новина големи пари. Свръхпредлагането е по-ефективно от премълчаването. Сега не бих се хванал в капана да поставя под въпрос франкфуртската формула на божественото откровение, според която процентът на продажбите не лъже. Не лъже. Книгопечатането и просветата на населението говорят недвусмислено, че четенето не може да се преподава, както и никой не умее да превежда, само защото говори чужд език. Понеже е невъзможно да се прочете всичко, предварително сме спасени от съставянето на мнение. Достатъчно е да прегледаме критичните анализи или да попитаме добре осведомените си приятели, както навремето другарите си на чина, за какво се говори в задължителния велик роман. Цяла индустрия е създадена, за да ни избира подходящата книга или поне да ни разказва какво сме пропуснали. Ако просветеният народ беше усвоил осем-десет езика като на игра, нямаше да възникне международният книжен пазар със застаряващите и отрано остарелите си примадони, агенти на звезди, всезнаещи разпространители, издателствата с търговските си отдели, с красивите си надежди, вперени в небето, и с ежесезонните заплахи за фалиране, за ненадейните чудеса, и ти, скъпи читателю, щеше да прелистваш в препълнената вана бисерите на световната литература в оригинал. А пък литературата на малките езици, мъко моя! — като стържене на дървояд в горящ дървен склад, което почти не се чува по-надалече от собствената му пръдня — щеше да продължи да се люшка между зловонните повеи на държавното спонсорство или да се губи между тях — нещо може би прекалено реално.

А направо си е виц, че най-много книги продава нацията, която не говори и не чете на никакъв друг език освен на собствения си. Едно немско издателство купи за почти половин милион евро бестселъра на тазгодишния панаир на книгата. Агентът на автора отхвърли предложението от един милион долара за американските права, мислеше си, че ще предложат и повече. Мисълта, че унгарската литература от всички живи автори за десет години не получава такъв хонорар, не е минала през главата на този агент и ако някога стане и мой агент, хич да не му минава.

Защото най-смешното е, че получавам пари за това, което правя, което обичам да правя — и пак бих правил, дори ангелоликите агенти на инквизицията да гъделичкат ходилата ми с перо, — да пиша книги; и дузина издателства, преводачи, редактори, словослагатели и дизайнери работят над това крайният резултат да прилича на всяка предишна книга (по цвят, формат, външен вид или друг остроумен начин), но въпреки това да не са съвсем същите и по възможност също така да могат да ги четат в Куала Лумпур, както в Киел онези божии създания, които се уважават в някаква степен от духовна гледна точка. Тези, които издържат Франкфуртския панаир на книгата.

Франкфуртският панаир на книгата е Холивудът на Германия. Няма друго подобно немско световно събитие. Това, което става тук, далече надхвърля границите на Германия. Тук всичко е най-голямото, най-посещаваното, най-известното, най-книжовното. Франкфурт не е могъл да стане столица на страната, но да бъде столица на книгата не е по-малко. Който не е бил във Франкфурт, е отшелник. Поне веднъж в живота си писателят трябва да отиде на поклонение във Франкфурт, както правоверните в Мека. Оригиналното значение на Messe е литургия и ставащото тук не е далече от религията. Обикновеният вярващ и лудият фанатик ходят в един и същи храм. Всички съществуващи ангели и червеи, които някога са докосвали книга, пребивават тук една седмица. Тук са каймакът, навлеците, елитът, свещениците, курви-

те, интелектуалците на литературния свят, без оглед на възраст и пол. Поради естеството на работата липсва червеният килим, макар че веднъж едно мое близко холандско издателство се опита да накара авторите си да минат пред читателите като манекени на ревю (с шумен успех). На пръв поглед бизнесът върви на щандовете, на премерените до минути, предварително уговорени срещи — а всъщност всичко се решава на вечерните приеми и вечери. През деня плуват дребните риби и детайлите придобиват форма.

Ако човек плъзне по павилионите на партера, се среща с неколцина бегачи на дълги разстояния. Преминават познати лица, виждал съм ги да се усмихват, само когато са пияни. За един ден имат осемдесет предварително уговорени срещи, но ги осъществяват. В събота изглеждат като зомбита, но въпреки това си намират партньори за танц сред останалите зомбита. В павилион № 5 по традиция словенските писатели се опитват да предложат някаква програма за обмен и домашна ракия. По-назад махмурлии руски издатели се потят на пластмасовите столове, всеки от тях би могъл да е телохранител или жертва. В шести павилион хората от холандската фондация за книги с невероятен професионализъм продават холандски писатели, дори ако пишат на руски и на арабски. Холандците и до ден днешен не са изгубили колониите си, само са прехвърлили населението в страната-майка. В затворени колони преминават сътрудниците на малките издателства, агентите на агентите, асистентите на асистентите, доброволците, културните мениджъри, рекламните агенти, разпространителите на листовки, конгресните туристи. Не могат да спрат. Ако бяха спрели, може би щяха да забележат, че е голямо преживяване да ги наблюдаваш. Не вреди да си избереш удобно място и да наблюдаваш парада отдалече. Да седнеш на чашка — на всеки щанд държат вино. С известна рутина писателят запаметява кога започва финландската или исландската изява, унгарският или полският прием. Дотогава вече е събрал поканите за вечерните партита, където на преден план излиза третото значение на Messe: офицерски стол. Означава един вид ранг, кой на кое парти може да влезе (не си заслужава навсякъде). Тези, които получават пропуск навсякъде, са стоящите на върха на йерархията чиновници и многообещаващият млад писател, за когото никой не знае кога ще напише великия роман, който пише вече от години. Ако се разчуе, че няма да го напише, повече няма да принадлежи към този кръг. Франкфуртският панаир на книгата е безмилостна борба за оцеляване, всеки може да оцени обстановката за миг по реакцията на околните.

Една от специалните услуги на панаира на книгата е, че писателят е тук. Неколцина от публиката я разбират неправилно и я превръщат в спорт. А друг я разбира още по-неправилно от читателя — самият писател, който без да му мигне окото е склонен да драска в собствената си книга, сякаш не я е завършил отдавна, сякаш още може да поправи нещо с любезна дума или с посвещение. Сякаш не знае, че той е четири хиляди осемстотин седемдесет и петият автограф на стоящия пред него любезно усмихнат луд, който със сведен поглед му пъха под носа още пета изрезка от вестник и няколко редки проспекта. Маестро, моля за автограф, това е най-щастливият ден в живота ми. Заслужава си да поговориш с чакащите за автограф, често нямат понятие на каква опашка стоят. На хартия ние изпълняваме функцията, която дава причина за съществуването на панаира на книгата, но който вижда по-надалече от собственото си перо, е наясно, че панаирът на книгата не е за писателя. Професионалистите знаят: писателят е външен — най-много декор, ако притежава някаква самоирония, — не той разбърква картите, не прозира вътрешната логика на системата, само играе ролята на примадона и представлява пречка от гледна точка на работата. Затова повечето издателства наемат хубави млади момичета (млади момчета, танцуващи пинчери, стажанти журналисти, когато от каквото има нужда), за да отклонят писателите от работното поле. Тези нещастни жертви (особено пинчерите) заслужават нещо по-добро. Писателят запълва по-голямата част от живота си с писане — написването на една добра книга може да продължи години (за съжаление и на лошата). За това е необходима страшно много обич. Освен това трябва да седи в затворена стая, сам, много дълго време. В общество писателят издържа да е очарователен пет минути, после сякаш се връща към писалището си, където може да става дума само за една тема — задълбочена, изглежда бездънна: самият той (фикцията на писането). Ако самите ние не сме писатели, да не се придържаме към това преживяване. Да останем при книгите. Истинската перла също е хубаво нещо, въпреки това не прекарваме дълги часове в компанията на миди,

само ако не са на подредена маса, наистина е по-добре да се забрави как се ражда перлата. Който разбира от лов на бисерни миди, знае, че голямата далавера в действителност не са били перлите, а направените от обвивката на мидите копчета. Моряците умирали заради копчета, не заради истински перли. Въпреки това не ги наричали ловци на копчета. Писателят получава по-малко от десет процента от печалбата и авторитетът му съответства на този дял. Агентът, който получава една пета или една десета от прихода на писателя, значи често по-малко от един процент, е не по-малко уважаван в обществото, понеже не му се налага години наред да седи в една стая — самотен живот, пинчер и прочие, — спечелва своето за няколко минути.

Без пазар няма живот. Не е тайна за онези, които някога са били в Кампо де фиори или на черния пазар в Москва през осемдесетте години (в този случай не е тайна и че без смърт няма пазар). Без пазар няма литература, поне не видима, в случай че не се развихри националната романтика и не се налага между две елегии да колим съседите си, които, естествено, говорят на друг език (да пукнат дано!) и нямат такива прекрасни писатели. Без панаир на книгата литературата би се оттеглила в ада на университетите, както философията, и биха я нарекли наука. Печелившият книжен пазар според практиката не работи под двадесет милиона участници (значи Франкфурт е живата вода). Който е бил в Кампо де фиори, знае, че пазарът има закони — най-много се харчат доматите и другите зеленчуци, риба се купува по-малко, а цветята се котират добре, както и слънчевите очила. Подправките заедно с другите деликатеси заемат място в задната част, там най-много се харчи чилито. Алкохолът също се търси, но го продават в специални магазини, понеже е опасен и трябва да се пази от децата (особено в Москва, където го продават деца). Франкфуртският панаир на книгата не се различава от другите пазари, само може би по това, че не заключват алкохола, а следобед около пет започват да отварят бутилките. По залез слънце могат да се видят най-много писатели.

Рядък момент на Франкфуртския панаир на книгата, когато двама Петровци се срещат и сядат на кафе или отиват да обядват. Единият е с побеляла коса, авторитетен мъж, откриваме го на всеки панаир на книгата. Другият е млад, според едни е с добри перспективи, а според други е чевръсто момче. Не си уговарят среща, случайно се засичат на някой прием, на някое литературно четене, евентуално на двора, ако случайно изгрее слънцето (това вече не е случайно, а е чудо по време на панаира). И двамата са заети, но когато се срещат, зарязват работата си, за да могат спокойно да разговарят. Не бързат, и без това след една година пак ще се срещнат. Тема на разговорите им могат да бъдат тъкмо жените или приближаващият край на света, понякога дори литературата. Петер си спомня за всичко, което е чул от Петер, и който умее да наблюдава в такава гълпа, знае много неща. Преди няколко години Петер каза на Петер, че е директорът на Франкфуртския панаир на книгата и роден баща на още дузини международни панаири на книгата. Каза и с какво е свързано това, колко врагове има, намериха нова обща тема. След като Петер излезе в пенсия, сред темите им често попадеше панаирът на книгата, както жените и приближаващият край на света. Историята на живота на Петер е историята на панаира на книгата. Всяка история си има история.

Франкфуртският панаир на книгата (**Frankfurter Buchmesse**) не само с името си напомня за сакралното, никога не е било в негов интерес да се откъсне от оригиналното значение на думата. Библията на Гутенберг — не само добра причина Германия да възприема за свое най-голямото книжно зрелище на света — също е започнала като бизнес начинание, което се е провалило, защото зад него не е стоял франкфуртският професионализъм (макар че тогава бихме говорили за Панаир на книгата в Майнц). Сред свещениците на Франкфуртския панаир на книгата откриваме също толкова многодетни епископи, колкото пуритански проповедници. Панаирът не изключва никого, а го приема в себе си, може дори смъртна присъда да обърне в своя полза. От една страна е сакрален, когато си мисли, че има мисия и проповядва божие слово (както и протестира срещу една смъртна присъда), сакрален е и от друга страна, когато самата печалба също става сакрална, в такива случаи Франкфурт стои по-близо до Холивуд, отколкото Майнц, и на практика продава същото, като взаимно се подпомагат („Хари Потър”, „Шифърът на Леонардо”).

Белязаният като автор е бог, не се плаши от малко пиар кампания и с широко простиращото се добро настроение си е създал читатели. Който не може да си позволи този лукс, е принуден по някакъв начин да се изправи очи в очи с болезнената липса на вечност и с показан

телите на продажбите. Подобно на търговията с книги продажбата на парфюми протича с разполагането на голяма повърхност на огромно количество стока, от пачулито до най-оригиналните аромати. Само нос трябва за това. Но това, което на пръв поглед изглежда че е в изобилие, се намира най-рядко. Разликата между изтънчения аромат и отличното менте могат да посочат само тези, които вече нямат думата при избора, понеже това не може да осуети сделката. Ако десет години никой не напише добра книга, книжният пазар не може да се разпадне. Не могат да позволят такива нюанси да въздействат на това чудовище. Панаирът на книгата не определя коя книга е по-добра, а коя може да се продаде най-добре. Европейската култура отдавна е решила, че съществува не само една книга, противното би било в разрез с духа на Франкфурт, впрочем — в светлината на казаното по-горе — ако Господ години наред не напише нова книга, естественият ход на нещата няма да спре. Пита се какво мисли за това авторът, но в днешно време не е прилично да се разпитва. Ако вземем насериозно Книгата, главното творение на Бог е читателят, който е създаден, за да разбере целия опус, който е самият живот, а чрез него света заедно с умните и с глупавите книги. Ние сме творбата — книгата само пробужда читателя у нас.

В професионалните кръгове е възприета практиката в началото всички да се преструват усърдно, че денонощно продават книги, а пък в действителност чакат само съботното парти на издателство „Кенънгейт“, където могат да се натанцуват и да забравят за 15-те срещи на ден, които е невъзможно да бъдат проведени сериозно. Тези, които могат да проведат всичките, вече не са хора, а герои в книга, която е компилирал някой хитър автор на бестселъри и трябва сега да я продадат. Трябва да направят нещо от висотата на петъка и съботата, за да потиснат натрупалото се в течение на дните отвращение от тълпите и да си възвърнат човешкото достойнство. Най-много бие на очи, че хората забравят да се усмихват. Във въздуха тегне безкрайна сериозност, която не може да се обуздае. Франкфуртският панаир на книгата е нещо сериозно, както е сериозно да те ударят в носа и ударен по носа да си мислиш, че по поляната се носят пеперуди сред полюшвани от лекия ветреца облаци аромати. Франкфуртският панаир на книгата се кланя на Мамон, приема господството му, гали зеления му корем, нарича го с хиляда галени имена, включва го в молитвите си и вдига наздрависи за него на белите маси — както трезвомислещият човек не поставя под въпрос господството на английския език. Но дали трезвомислещият човек още чете? Или пази трезвия си ум? Когато се чува първият смях в неделя сутринта, Франкфуртският панаир на книгата е свършил.

Всички твърдят, че могат да четат, нали сме учили в училище, значи всички можем и да пишем. Въпреки това не всички пишат. Като че ли е по-лесно да се чете, няма толкова ръчен труд. Освен това оставя по-малко петна и наистина всички могат да прелистват страниците (макар че ги ценя високо, ако ги разгръщат вместо мене). Добрият читател е рядкост, както добрият писател. Добрият читател се крие, живее двойствен живот. Читателят, който живее от уменията си да чете, в действителност е писател и или пише за това, което чете, или чете това, което пише. Ако всички можеха да пишат и четат, светът щеше да свърши (Франкфуртският панаир на книгата и моят малък свят). Биха изчезнали писателите, издателите, редакторите и преводачите. Няма да има кой да казва, че всичко е под контрол, защото всички ще го казват. Читател ще е този, който в момента чете, а писател ще е този, който в момента пише. В свят, където хората могат да пишат и да четат, последната книга ще получи като подарък от последния издател някое момиче с дислексия — и телевизията ще го покаже или онова, което ще го има вместо телевизия, — после ще забравят продажбата на книги веднъж завинаги. Всеки ще пише само за себе си, една книга, един писател, един читател — точка. Докато не настъпи това идеално духовно състояние, да забравим за миг неизгодното си положение и да си купим една хубава книга!

П. П. Съвет под коледното дърво: човек да не купува книги за другите. Да купи книга за себе си! По-късно да се остави да му я измолят (или да му я откраднат). Книгата да бъде нещо, което придобиваме. Да бъде наша!

Написано по молба на „Франкфуртер алгемайне цайтунг“.